

Llenguatge per la igualtat

Guia general



ÍNDEX

1. PRESENTACIÓ
2. ÉS SEXISTA EL LLENGUATGE?
3. COM I A ON S'IDENTIFICA EL SEXISME AL LLENGUATGE?
4. EL LLENGUATGE COM A CONSTRUCCIÓ SOCIOCULTURAL I HISTÒRICA
5. EL LLENGUATGE I EL PENSAMENT
6. LA IGUALTAT ÉS UN DRET...PERÒ...ÉS UN FET?
7. DIFERÈNCIES DE GÈNERE EN EL LLENGUATGE
 - 7.1. Ús androcèntric
 - 7.2. Ús sexista
 - 7.3. Llenguatge gràfic
 - 7.4. Regla de la inversió
8. EL CATALÀ COM A LLENGUA DE GÈNERE
 - 8.1. Gènere gramatical i sexe
 - 8.2. Els substantius
 - 8.3. Els substantius apel·latius de persona
 - 8.3.1. Substantius invariables o de forma única
 - 8.3.2. Substantius de doble forma
 - 8.3.2. La paraula *home*
 - 8.4. Els adjectius
 - 8.4.1. Adjectius variables o de doble forma
 - 8.4.2. Adjectius invariables o de forma única
 - 8.5. La concordança entre els elements de l'oració
 - 8.5.1. Concordança del substantiu amb l'adjectiu
 - 8.5.2. Concordança en l'ús de pronoms
 - 8.6. Ús de noms, llinatges i tractaments
 - 8.6.1. Ús asimètric
 - 8.6.2. Abreviatures
 - 8.6.3. Títols i carreres
9. CAP A UNA ACTITUD NO SEXISTA NI ANDROCÈNTRICA EN L'ÚS DEL LLENGUATGE
 - 9.1. Propostes no androcèntriques en l'ús del llenguatge
 - 9.1.1. Recursos de visibilitat
 - 9.1.2. Recursos d'evitació
 - 9.2. Propostes no sexistes en l'ús del llenguatge
10. GLOSSARI
11. BIBLIOGRAFIA

Edició:

 Institut Balear de la Dona
Institut Balear de la Dona

Realització:

 estudi6 www.estudi6.com

Autores:

Joana M. Mateu, Ana M. Navarro, Paula Fabiola Velásquez,
Catalina Barceló, Catalina Pont, Miquela Roig.

Supervisió i revisió:

Antoni Coquillat, Catalina Bover, José Luis Frau.

Traducció i correcció ortogràfica:

Paula Fabiola Velásquez, Neus Munar y Ana M. Navarro.

Disseny de la col·lecció:

Accent Gràfic

Impressió:

Amadip - Esment

Dipòsit legal:

XXXXXXX

1. PRESENTACIÓ

L'Institut Balear de la Dona és una de les entitats participants del projecte Equilibrio de la Iniciativa Comunitària Equal des del 18 d'octubre de 2005, data en què se subscrigueren els tres Acords de col·laboració amb la Conselleria de Treball i Formació per a l'execució dels projectes Equilibrio, Equibal i Tiempo de Trabajo y Ocio, cofinançats pel Fons Social Europeu i la Conselleria de Treball i Formació, que es duen a terme en el període 2004-2007.

L'objectiu general de la Iniciativa Comunitària Equal és lluitar contra totes les classes de discriminació i desigualtat que es produeixen en el mercat de treball i, en particular, contra totes aquelles basades en el sexe, la raça, l'origen ètnic, les creences o l'edat. D'aquí la importància de la participació de l'Institut Balear de la Dona en aquesta iniciativa comunitària com a entitat de referència en matèria d'igualtat. Aquesta lluita es farà mitjançant:

- La millora de la capacitat d'inserció professional
- El foment de l'esperit d'empresa
- L'adaptabilitat
- *La Igualtat d'oportunitats entre dones i homes*

Dins el projecte Equilibrio, una de les actuacions de l'Institut Balear de la Dona, per aconseguir l'objectiu d'igualtat entre dones i homes és:

- L'elaboració i edició d'una guia integral de llenguatge no sexista.

El llenguatge és una construcció sociocultural i històrica, es caracteritza per ser dinàmic i estar exposat a transformacions. A més, el llenguatge és en ell mateix un instrument de canvi social, ja que a través de la parla o de l'escriptura és possible veure i reconèixer allò que les persones –siguin dones o homes– han aportat a la societat.

El llenguatge és la facultat humana de poder comunicar els propis pensaments o sentiments mitjançant un sistema o codi determinat de signes interpretables per una persona receptora. Però el llenguatge no és només un conjunt de paraules, és un conjunt de significats compartits. A través del llenguatge designam la realitat, però també la interpretam i la cream simbòlicament quan feim abstraccions.

La nostra cultura, de tradició patriarcal, s'ha reflectit en l'ús de llenguatge. Aquests sediments s'hi han fixat de tal manera que han entrat a formar-ne part. Per tot això, no s'ha de tenir por a forçar el llenguatge, a adaptar-lo a noves realitats per rompre aquest cercle viciós.

La *Guia General* que presentem té com a finalitat de fer palès l'ús sexista que és fa del llenguatge als diversos àmbits de la societat i oferir una sèrie de recomanacions per evitar-ho

i adoptar una actitud per millorar la manera d'expressar-nos sense discriminar, fent visibles les diferents aportacions de les dones a la nostra societat i entre tots i totes aconseguir una societat més justa e igualitària.

2. ÉS SEXISTA EL LLENGUATGE...?

Quan parlem de *sexisme* es refereix a una actitud que discrimina les persones pel seu sexe. En l'ús del llenguatge quotidià, que deriva de la tradició patriarcal de la nostra societat, hi ha una tendència a menysprear o infravalorar les dones per allò que són. Aquesta classe de discriminació a vegades té una expressió molt marcada en el llenguatge, però, d'altres és més subtil, i es dona a través de l'ocult i la invisibilització del femení sota les formes gramaticals masculines.

La llengua, no posseeix en la seva essència característiques sexistes ni racistes ni ideològiques, però sí reflecteix plenament la *cosmovisió* d'una societat, és a dir, la seva manera d'entendre el món, per mitjà de la construcció de conceptes.

Si la major part d'aquests conceptes implica que allò que ha aconseguit la humanitat és el que han fet "els homes" (androcentrisme), resulta essencial exercitar-nos en aconseguir que la llengua sigui patrimoni, tant dels homes com de les dones i així evitar que elles quedin sense ésser reconegudes en l'assoliment de les fites culturals de la humanitat.

Llavors, s'ha de demanar si és sexista l'idioma?, si ho són les persones? o ho és la societat?

Des de l'Antiguitat Clàssica fins als nostres dies és possible trobar estudis que s'han ocupat de les dones a la llengua, però es tracta principalment de testimonis que se situen sobre la base de conceptes estereotipats de la tradició cultural occidental.

El desenvolupament dels estudis sobre llengua i gènere¹ és recent, ja que es va originar com a àrea especialitzada d'investigació a la dècada de 1970 i des d'aquell moment fins ara han estat diversos els models d'anàlisi aplicats per lingüistes de diferents parts del món.

Molts dels més importants estudis lingüístics que tracten aquesta problemàtica s'han dut a terme estretament vinculats als plantejaments del moviment feminista internacional, que consisteixen en fer front a l'esmentada *invisibilitat* de la dona a la societat, que propiciaria determinats fenòmens gramaticals: la deshumanització o cosificació de la dona, principalment en el terreny de la sexualitat; la dependència de l'home per part de la dona al llarg del cicle vital, la poca valoració de la dona tant al món públic com al privat, fins i tot considerant el seu paper a la reproducció humana; la "misogínia", etc.

Els estudis sobre llengua i gènere sorgeixen paral·lelament al desenvolupament i a l'aparició de tendències a l'interior del moviment feminista durant la Segona Ona Feminista, la qual s'inicia el 1920.²

Des de les tendències feministes liberals de finals del segle XIX i començaments del XX, que

1. Consultar la definició socioantropològica del terme, molt diferenciada de la definició lingüística que també pot ser revisada al glossari.

2. La "Primera Ona Feminista" és la que inclou des de 1880 fins a 1920.

propugnaven la igualtat de la dona trastocant la tradició patriarcal amb reformes socials, passant pel feminisme socialista, que considerava aquests objectius reformistes insuficients i plantejava objectius de tipus revolucionari; fins a arribar als anys seixanta i setanta, que van ser temps de gran agitació teòrica i social que donaren pas a l'aparició del feminisme radical sota la forma dels *grups d'autoconsciència*³, han estat molts els treballs i investigacions que, des del món acadèmic, s'han aportat a la causa de la igualtat per a les dones.

La diferència fonamental entre el feminisme liberal i el feminisme radical es troba en què per al primer, era necessari atacar les desigualtats en el món públic mitjançant reformes, mentre que, per al segon, es feia necessari revolucionar els fonaments del sistema patriarcal, tant al món públic com al privat.

En aquest context és on sorgeix el concepte socioantropològic de *gènere* com una categoria sociocultural i històrica d'anàlisi que també enceta una nova tendència, el feminisme cultural, que té fonaments en el feminisme radical, però que no és igualitari sinó que se centra en la *diferència*, per tant, es tracta d'un corrent que analitza l'*essencialisme* de la dona i de l'home. Per a aquest feminisme, la fi de l'opressió de la dona depèn de l'aparició d'una contracultura femenina, que acabaria amb la cultura patriarcal dominant.

Són el feminisme cultural, en l'àmbit polític, i la investigació feminista des de les universitats, en l'àmbit acadèmic, els que han d'elaborar els estudis sociolingüístics més importants i encara vigents, que consideren que el llenguatge s'estructura sobre la base de símbols socialment establerts per poder expressar el que capten els nostres sentits i el que crea el nostre pensament, que està sempre disposat a designar o donar nom a les coses notablement, a la formació de les identitats de gènere, tant en el sentit de la persona com en el social.

3. COM I ON ES MANIFESTA EL SEXISME EN EL LLENGUATGE?

Històricament, les societats de tipus patriarcal han creat sistemes amb que s'ha posat de manifest l'androcentrisme. El llenguatge ha estat un d'aquests sistemes pels quals, mitjançant un ús simplificador, la presència de la dona en la història de la humanitat ha anat passant sense que es deixi veure la seva empremta en la política, l'economia, l'educació, la cultura⁴ i la ciència.

Per una banda, des dels primers anys de vida, dins l'àmbit familiar, els nins són sempre els esmentats. Se'ls fa protagonistes i això incideix en la seva autoestima i en la creació de models de referència amb els quals poden identificar-se.

D'altra banda, a les nines se'ls esmenta poc i, en conseqüència, escasses vegades són protagonistes, ni tan sols en l'àmbit privat i això els impedeix assumir models de referència i incentiva una actitud de subordinació que podria generar, fins i tot, problemes d'identitat.

En l'univers públic de l'escola, el món laboral, el món jurídic, l'administració pública, el món empresarial, els mitjans de comunicació, l'esport, etc. És on s'ha conservat l'androcentrisme i l'ús sexista del llenguatge, donant suport al model de subordinació i infravaloració per l'escàs reconeixement de l'actuació de la dona en la història.

L'ús de la llengua és sexista perquè la cultura que reflecteix aquesta llengua ho és i, a la vegada, la cultura tendeix a conservar els trets sexistes perquè la llengua afirma aquesta condició. És aquest un cercle viciós que s'intenta atacar des de diversos fronts possibles, sense modificar la llengua en la seva essència. No es tracta de crear un llenguatge nou, sinó d'usar millor el que tenim sense discriminar, sense excloure ningú. Però, com s'evidencia el sexisme en el llenguatge?

En el llenguatge existeixen diversos nivells. El més profund d'ells és el *nivell fònic*, li després hi ha el *nivell sintàctic* i el més superficial és el *nivell lèxic*.

El *nivell lèxic* és el que duu la major part de la càrrega semàntica dels missatges que estructuram, però com que depen de la sintaxi, de l'ordenació de les paraules i de les regles de concordança, pot influir en el significat del text construït, fet que pot derivar en un ús sexista del llenguatge.

Es manifesta el sexisme morfosintàctic quan en pronunciar o escriure un discurs, es deixa notar o assumir, de manera conscient o inconscient, que va dirigit a persones receptores d'un mateix sexe.

El sexisme sintàctic és difícil d'identificar i de modificar, ja que és molt complicat canviar l'estructura de la llengua. El contrari succeeix amb el lèxic, que canvia constantment i s'adapta a les transformacions culturals.

3. "Consciousnessraising groups" per crear consciència al col·lectiu de dones de la seva situació d'opressió-

4. S'ha d'entendre el terme "cultura" com el conjunt de creacions tant materials com immaterials dels éssers humans. En aquest sentit la cultura comprén l'art, la ciència, la màgia, la religió, la gastronomia, el llenguatge, etc.

4. EL LLENGUATGE COM A CONSTRUCCIÓ SOCIOCULTURAL I HISTÒRICA

El mitjà pel qual fonamentalment es transmet la cultura d'una societat és el llenguatge que, com ja s'ha dit abans, per mitjà de conceptes dóna contingut i significació als objectes que constitueixen el seu medi natural i social.

Generalment, es fa un ús sexista i androcèntric de la llengua perquè es viu immers en una cultura que sobrevalora el masculí, on queden sense reconèixer els rols assumits per les dones, les seves capacitats, etc. en contraposició als dels homes, això fa paleses les desigualtats, malgrat les grans i profundes transformacions socials i culturals quant a la participació de la dona durant les darreres dècades.

El sexisme es troba enquistat en la ment de les persones. Per això és que es parla d'ús sexista del llenguatge i no de llenguatge sexista.

El llenguatge ofereix un ventall de possibilitats segons allò que hom desitja expressar tenint en compte la pròpia manera de veure el món, és a dir, la pròpia cultura, incloent els estereotips que s'han elaborant quotidianament en allò referent a sexe⁵, ètnia, edat, religió, ideologia, etc.

A partir d'ara, la guia analitzarà el biaix per sexe, que prové de considerar els homes com el referent per a quasi totes les coses, per esbrinar si amb la masculinització de l'ús del llenguatge es pretén incorporar les dones o mantenir les seves aportacions ocultes per a la societat.

Les investigacions acadèmiques i les polítiques públiques que incideixen en l'ús no sexista del llenguatge formen part d'un objectiu més gran, el de la igualtat de les persones, dones i homes. Aquest és un punt molt important que pretén transformar les estructures patriarcales de la societat occidental tradicional cap a un sistema d'igualtat en el terreny públic i en el privat de la vida humana, per garantir el desenvolupament de les persones en totes les seves dimensions i ampliar les seves oportunitats i capacitats.

Cal reflexionar una mica sobre la idea que el llenguatge influeix en la manera de pensar i sentir de les persones i que, a la vegada, el pensament influeix en el llenguatge.

En efecte, com defensa María Ángeles Errazu “pensar és pensar en una llengua determinada...”. Ja s'ha esmentat que el llenguatge és dinàmic i que incorpora els canvis que les societats van consensuant. En aquest sentit, en el llenguatge es reflecteix la cultura d'un poble en un determinat moment de la seva història i la visió que té del món que l'envolta en aquest precís moment.

L'actual presència de les dones a la vida pública i els seus nous rols assumits, tant en

aquests espais com a la vida privada, tenen grans repercussions en la llengua. Per això, a mesura que les dones s'incorporen a nous càrrecs, professions, oficis i titulacions que abans eren exclusivament masculins, el llenguatge va fent servir els seus propis recursos per renovar-se.

El grup Nombra (Comisión Asesora del Lenguaje del Instituto de la Mujer), té com a objectiu que la realitat de les distintes dones i la seva existència s'esmenti. Esmentar a les dones és simplement qüestió de justícia i necessitat per evitar confusions en la nostra comunicació diària.

5. Categoria biològica que no s'ha de confondre amb la de gènere que és sociocultural i històrica.

5. EL LLENGUATGE I EL PENSAMENT

El llenguatge és summament important en el desenvolupament humà, a causa de la relació que manté amb el pensament, ja que designa la realitat, la interpreta i la construeix mitjançant conceptes.

Si es fa la proposta de pensar en un arbre, a cada persona li vendrà al cap una imatge diferent, en funció del lloc on viu o la cultura en que es mou. Aquesta elaboració de construccions mentals constitueix un procés de simbolització de la realitat. Així que segons què s'anomena i com s'anomenen les coses, la persona receptora del missatge es formarà una o una altra imatge: en parlar d'un "xiprer" segur que es forma una imatge d'arbre molt diferent a l'anterior.

Amb la utilització del masculí com a genèric ("els nins" per anomenar a "nins i nines") només es representa una part de la realitat i, a més, si s'empra de forma aleatòria, s'aprecia un confusióisme. De petites, les nines aprenen que la manera de dirigir-se a elles és anomenant-les "nines". Per tant, si una nina sent la frase "Tots els nins han de sortir", esperarà una frase en femení per sentir-se anomenada. Però com que això no arribarà, serà amonestada: "que no ho has sentit que tots els nins han de sortir?"⁶

La nina apren la seva identitat sexolingüística i hi ha de renunciar immediatament. Roman tota la vida davant una ambigüitat d'expressió amb la qual acabarà habituant-se: mai no es deixa d'anomenar als homes, però les dones tenen un lloc inestable en el discurs, de vegades hi són, de vegades no, de vegades se'ls fa invisibles, de vegades se'ls exclou, amb la consegüent repercussió en l'autoconcepte i l'autoestima.

Anomenar sempre els nins els fa protagonistes de les accions i els dona models de referència. Les nines no són anomenades, en poques ocasions són protagonistes i, per tant, no disposen per mitjà del llenguatge, de models amb els quals identificar-se. En una curiosa pregunta que fa Eulàlia Lledó: "*com una dona pot ser mare, sense tenir fills?*", les persones adultes responen que "no pot ser" o bé "per mitjà de l'adopció". En canvi, alguns infants menors de 5 anys responen de la manera més natural: "si té filles". Això il·lustra aquesta forma aleatòria i confusa que té el masculí de representar un o dos col·lectius, i com seria de clar i entenedor si no s'hagués renunciat al femení.

La societat actual manté esquemes valoratius, assignacions de rols diferenciats per a dones i homes, també diferent reconeixement social, fet que limita el desenvolupament humà a causa de la iniquitat en l'accés a les oportunitats, particularment per a les dones.

S'evidencia que l'ús no sexista del llenguatge resulta de gran importància per a la societat en general i no es tracta d'una simple preocupació de les organitzacions de dones o de les institucions acadèmiques. En aquest sentit, des de tots els àmbits s'ha d'assumir un rol actiu en el procés de canvi cap a una societat més igualitària en el tractament de les ciutadanes i dels ciutadans.

6. Exemple del Llibre lila de la Carlota. Gemma Lienas.

6. LA IGUALTAT ÉS UN DRET, PERÒ...ÉS UN FET?

La igualtat en l'accés a les oportunitats i la major o menor integració de les persones a la vida social, en aquest cas particular fent referència a les dones –per tractar-se d'un grup tradicionalment i històricament marginat–, passa per sensibilitzar i educar les institucions fonamentals com són la família i l'escola, i als mitjans de comunicació, que són els forjadors de l'opinió pública.

Des que l'Organització de les Nacions Unides va promulgar el 1948 la *Declaració Universal dels Drets Humans*, els països del món han anat adaptant i incorporant, a poc a poc, a les seves lleis nacionals el principi d'*igualtat*, que reconeix que tota persona té els drets i les llibertats que proclama aquest document –sense cap tipus de discriminació– àdhuc la discriminació per sexe.

El 1978, la *Constitució espanyola* va incorporar el principi d'igualtat i reconeix que *els espanyols*⁷ som tots iguals davant la llei, sense que pugui prevaler discriminació de cap índole per raó de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o social.

El Comitè de Ministres del Consell d'Europa, el febrer de 1990, va aprovar una sèrie de recomanacions per a l'eliminació del sexisme en el llenguatge, que emfatitza la interacció entre llenguatge i actituds socials en la formació de la identitat personal i social. Al mateix temps, a Espanya, des de diversos ministeris es va treballar intensament en el tema de l'eradicació del llenguatge sexista, especialment a l'administració pública.

Aquesta breu referència històrica sobre el reconeixement del principi d'igualtat, tant en l'àmbit internacional com en el nacional, ens condueix a plantejar-nos com aconseguir que aquest dret es converteixi vertaderament en un fet per a la humanitat.

Les democràcies occidentals inclouen en els seus discursos els drets de ciutadania universals, però no ho fan sempre en les seves pràctiques. Els mecanismes i estils de poder, com també el coneixement, es reproduïxen a si mateixos sota un tipus d'androcentrisme. Aquest és un dels deutes democràtics: que el reconeixement de la igualtat de dret esdevingui igualtat de fet. I és aquest desequilibri i aquesta contradicció el que acompanya tot el procés d'educació, de socialització i d'accés i promoció laboral i professional de les dones.

Perquè si un dels principals drets de ciutadania és la consideració com a persona lliure i igual, aquesta ha de començar per un tractament i anomenament digne i just. El dret a ser anomenades de manera justa i clara ens ha de permetre ser educades a través d'una visió del món i d'un coneixement universal que no dificulti la identificació amb tot el que és humà i l'accés a posicions de poder i a recursos econòmics paral·lels als dels homes.⁸

7. La Constitució Espanyola malgrat reconegui el dret a la igualtat, manté un llenguatge que invisibilitza les espanyoles.

8. Simón Rodríguez, M. Elena. (1999) *Democràcia vital: Mujeres y hombres hacia la plena ciudadanía*. Madrid. Narcea

Eliminar el sexisme no radica tan sols en modificar l'ús de la llengua, sinó que a més és necessari dur a terme paral·lelament accions que transformin les desigualtats en equitat per mitjà de polítiques públiques, sensibilització de mitjans acadèmics, publicacions especialitzades, etc.

7. DIFERÈNCIES DE GÈNERE EN EL LLENGUATGE

7.1. L'ús androcèntric del llenguatge

Tradicionalment el llenguatge ha estat utilitzat en el discurs quotidià com si solament existissin subjectes masculins i quan es feia necessari esmentar les dones se'ls mostrava com a dependents, supeditades, o com a propietat dels homes. A la següent graella els oferim exemples d'algunes expressions sexistes i les propostes per substituir-les per expressions que condueixen a un tractament d'igualtat entre dones i homes a la nostra societat.

Ús androcèntric	Ús correcte
Les infermeres esperaven les ordres dels metges sobre el tractament dels pacients	El personal d'infermeria esperava coordinar amb el personal mèdic el tractament de les persones internades a l'hospital
Els subsaharians travessaren el territori amb les seves pertinences, dones i nins	Les famílies subsaharianes travessaren el territori amb les seves pertinences

L'existència de noms genèrics ens demostra que la llengua ens ofereix paraules que simbòlicament representen els homes i les dones per igual.

7.2. Ús sexista del llenguatge

A la llengua no hi ha una simetria semàntica entre el masculí i el femení de molts noms: *la generala* no és la dona que exerceix el comandament de general, sinó la dona del general; en contraposició al significat militar de *minyó* trobam el domèstic de *minyona*.

En determinades professions el femení té connotacions pejoratives: un *peixater* és l'home que ven peix, mentre que una *peixatera*, a més de l'ofici, potser és una dona ordinària o grollera.

La connotació despectiva molt sovint està relacionada amb la conducta sexual: *un qualsevol* significa "un home qualsevol"; una *qualsevol*, en canvi, és una dona que exerceix la prostitució.

Hi ha adjectius que també tenen un valor semàntic diferent si es refereixen a homes o a dones, en els quals el femení té, a més, connotacions pejoratives, una altra vegada vinculades a la conducta sexual de les dones: un *home públic* és aquell que té una vida pública coneguda, en general com a polític, mentre que una *dona pública* és una prostituta.

7.3. Llenguatge gràfic

S'ha de tenir present que el llenguatge gràfic també admet discriminacions i iniquitats en la seva utilització. Els llibres de text, els periòdics, les revistes, els cartells i els anuncis

publicitaris, ben igual que les propagandes emeses pels mitjans de comunicació utilitzen el llenguatge gràfic per reforçar missatges o per donar més força als textos escrits.

No hem d'oblidar que els mitjans de comunicació i les agències publicitàries encara mantenen el model que mostra la figura femenina com a "atractiu" per cridar l'atenció del públic per al qual fa a un determinat producte que es promociona. En aquest tipus d'anuncis es redueix a la dona a un simple *ganxo* de l'atenció i no es valoren les capacitats, intel·ligència i coneixements que pugui tenir la dona mostrada a l'anunci.

En aquest sentit, es pot analitzar el cas dels textos educatius, principalment els escolars, ja que s'ha comprovat amb les recents investigacions que la major part del seu contingut gràfic va dirigit als homes, proporcionant un element important en l'afirmació de models de referència que els permeten defensar-se amb més facilitat que les dones a la vida social. Els personatges presentats als textos també són majoritàriament masculins per la qual cosa la identificació dels nins i dels adolescents és més gran que la que poden aconseguir les nines i les adolescents.

7.4. Regla de la inversió

Per descobrir una frase, missatge o imatge sexista s'ha de substituir la paraula o persona dubtosa per la seva corresponent del gènere oposat. Si la frase resulta inadequada, l'original és sexista.

Frase sexista:

Els mallorquins residents tenen descompte.

Fem la inversió:

Les mallorquines residents tenen descompte.

8. EL CATALÀ COM A LLENGUA DE GÈNERE

El català, com la resta de les llengües romàniques, té flexió de gènere, la qual cosa significa que té morfemes distintius del gènere femení i del gènere masculí.

8.1. Gènere gramatical i sexe

La paraula gènere s'utilitza actualment per a referir-se als trets culturals relacionats tradicionalment amb el sexe. Això no obstant, des d'un punt de vista lingüístic, no s'ha de confondre el *gènere*, categoria gramatical que fa referència a les paraules, amb el sexe, característica dels éssers vius que ens permet classificar-los en mascles o femelles.

Tots els substantius de la llengua catalana tenen gènere gramatical, però no tots els substantius fan referència a mascles i femelles. Les paraules *llibre, telèfon, quadre...* tenen gènere masculí, mentre que *cadira, terrassa...* tenen gènere femení, però ni unes ni altres tenen assignat el sexe.

Des del punt de vista gramatical, el gènere és una categoria sintàctica que respon a circumstàncies de la llengua. És un fet gramatical inherent a la paraula que classifica els noms en masculins i femenins i permet establir la concordança amb la resta d'elements de l'oració i que, a més a més, no sempre s'associa amb la referència extralingüística del sexe biològic.

8.2. Els substantius

El nom és una paraula variable pel que fa al gènere i que, quan designa persones o animals, adopta habitualment la forma de gènere masculí o femení que correspongui en cada cas.

En català, tant les formes femenines com les masculines es constitueixen afegint una derivació a l'arrel. Així, es consideren femenins els noms acabats *en -a* i masculins els acabats amb una *-e* o una *-o* final de suport. De vegades, el masculí no té cap marca de gènere, però, malgrat aquesta característica gramatical, no es pot afirmar que el femení es formi a partir del masculí; de fet, hi ha masculins que es formen a partir del femení mitjançant el sufix *-ot*: *bruixa > bruixot, dida > didot*.

S'analitzen a continuació els sistemes fonamentals de formació de femení i masculí propis de la llengua catalana.

Com s'ha assenyalat prèviament, és habitual que la forma femenina tenguí la marca *-a*, mentre que la masculina no en té cap.

né ta	nét
fill ola	fillol

Malgrat això són nombrosos els substantius acabats en *-a* que designen indistintament

homes i dones: l'artista, el/la pianista, l'atleta, etc. I també n'hi ha amb altres terminacions:

la testimoni	el testimoni	la màrtir	el màrtir
la captaire	el captaire		

Així mateix, una altre cas que demostra la falta de correlació entre les terminacions dels noms de persona amb la diferència de sexe és el gran nombre de substantius masculins acabats en *-a*: *el guàrdia, el poeta, el recluta, el profeta, etc.*

La forma femenina i la masculina sovint presenten diferències en l'accentuació gràfica.

<i>funcionària</i>	<i>funcionari</i>	<i>esposa</i>	<i>espòs</i>
---------------------------	--------------------------	----------------------	---------------------

En alguns casos, el fet d'afegir una *-a* comporta diferències en les terminacions, de manera que la darrera consonant es modifica.

<i>-p > ba</i>	<i>llob</i>	<i>lloba</i>	<i>-t > da</i>	<i>nebot</i>	<i>nebota</i>
<i>-c > ga</i>	<i>amic</i>	<i>amica</i>	<i>-f > va</i>	<i>serf</i>	<i>serfa</i>
<i>-s > ssa</i>	<i>gos</i>	<i>gossa</i>	<i>-u > va</i>	<i>jueu</i>	<i>jueva</i>
<i>-l > ll</i>	<i>Marcel</i>	<i>Marcella</i>			

Generalment, quan la forma femenina acaba en *-na*, la forma masculina perd la *n* final del radical i acaba en vocal tònica. Així només s'accentuen els masculins (paraules agudes acabades en vocal) i no els femenins (paraules planes acabades en vocal).

<i>campiona</i>	<i>campió</i>	<i>cosina</i>	<i>cosí</i>
------------------------	----------------------	----------------------	-------------

Hi ha alguns casos en què el femení es forma amb la terminació *_essa*.

<i>abadessa</i>	<i>abat</i>	<i>tigressa</i>	<i>tigre</i>
------------------------	-------------	------------------------	--------------

Un altre tipus de paraules són les acabades en *_òloga* en femení i en *_òleg* en masculí; així com *_riu* en femení i *_or* en masculí.

<i>sociòloga</i>	<i>sociòleg</i>	<i>emperadria</i>	<i>emperador</i>
-------------------------	------------------------	--------------------------	-------------------------

Finalment, hi ha casos en els quals el mot femení i el masculí provenen d'arrels diferents. Són els *heterònims*.

dona	home	euga / egua	cavall
mare	pare	somera	ase
mestressa	amo	cabra	boc
muller	marit	nora	gendre

8.3. Substantius apel·latius de persona

Ja que el que interessa són els problemes que es plantegen en la relació gènere-sexe, ens referirem als substantius que anomenen persones. Com veurem, tots els substantius tenen gènere gramatical, però no tots tenen variació de forma en la paraula.

Des del punt de vista del gènere, es pot classificar els noms en dos grups: els de doble forma i els invariables o de forma única.

8.3.1. Substantius invariables o de forma única

Dins d'aquest grup s'hi troben:

- a) Paraules de gènere masculí o femení que designen col·lectius.

comitè població gent

Els noms de gènere epicè designen indistintament homes i dones. Alguns són femenins en *-a*: *la víctima, la persona*; d'altres, masculins en *_a*: *el pària*, o en *-o*, *el mamarratxo* (aplicats indistintament a homes i dones).

- b) Paraules que designen a dones i homes indistintament. Són els casos en què el femení i el masculí tenen la mateixa forma i, per tant, només podem fer notar la condició de dona o home de la persona a qui ens referim amb determinants o adjectius que acompanyin el substantiu.

una periodista **nova** **un** periodista **nou**

8.3.2. Substantius de doble forma

Són els que presenten formes diferenciades per al masculí i per al femení (*cosí/cosina, amic/amiga*). Així hi ha una forma específica per al femení, que designa sempre la dona.

Tenc una amiga a Menorca.

I una altra per al masculí que, en principi, designa l'home però que, com s'ha vist pot tenir un ús genèric.

Un amic és per a sempre.

Per tant, en català el masculí té un doble ús o valor:

- a) Un ús específic, referit als mascles. *Els jugadors del Mallorca*
 b) Un valor genèric, per a referir-nos a un grup de persones de ambdós sexes.

Els pares dels alumnes (per als pares i les mares)

En contraposició, el femení només té un ús específic. L'ús genèric o globalitzador s'ha concedit de forma exclusiva al gènere masculí. Això du forçadament a l'associació gènere-sexe i dona lloc a ambigüitats quan en determinats contextos s'utilitza el masculí genèric. L'ús sistemàtic del masculí genèric, a més de crear confusions en els missatges, pot ocultar la dona, donant lloc a la seva discriminació.

Finalment, es pot fer referència a un altre cas d'asimetria semàntica entre el masculí i el femení. Es tracta de la utilització de gentilicis masculins en singular amb valor genèric: el felanitxer, el menorquí, l'eivissenc, l'algaidí, etc. Aquesta utilització és freqüent a expressions com: "el menorquí és enginyós" (s'entén "els menorquins i les menorquines", o "el poble menorquí", o "la gent de Menorca"), "l'eivissenc és feiner" (s'entén "els eivissencs i les eivissenques" o "el poble eivissenc", etc.).

8.3.3. La paraula *home*

Un altre mecanisme discriminatori s'evidencia en una gran quantitat de textos on s'utilitzen les formes corresponents al masculí amb valor genèric. Per exemple, la paraula *home* s'aplica a tot el gènere humà, és a dir, que comprèn també les dones. El fet d'utilitzar-la en un sentit universal destaca el protagonisme del sexe masculí i oculta el del femení en tots els àmbits de l'activitat humana. Per això convé evitar el terme *home*, i també el plural *homes* amb valor genèric, i substituir-lo per altres expressions no excloents del sexe femení, com "les dones i els homes", "els éssers humans", "les persones", "la humanitat", "el gènere humà", "l'espècie humana", etc.

Cal assenyalar que hi ha altres substantius masculins que, com en el cas d'*home*, absorbeixen el femení en singular: per exemple, *el nin*, utilitzat com a genèric per designar nins i nines. Una alternativa per tal d'evitar aquesta discriminació implícita és l'ús del terme *infant*, per referir-nos als dos sexes alhora.

8.4. Els adjectius

En català, els adjectius, la funció dels quals és modificar el nom tot indicant-ne qualitats, es divideixen en dos grups:

8.4.1. Els adjectius variables o de doble forma

La majoria d'adjectius tenen una forma per al masculí i una altra per al femení. Són els adjectius de dues terminacions, en els quals la forma femenina sempre acaba en *-a*

prima prim | verda verd

La forma masculina, com en el substantiu, es manté a vegades sense marca de gènere.

forta	fort		austera	auster
-------	------	--	---------	--------

D'altres, conté la terminació *-e* o la terminació *-o*.

pobra	pobre		culta	culte
viuda	viudo		borratxa	borratxo

8.4.2. Els adjectius invariables o de forma única

Hi ha adjectius que tenen una mateixa forma per al masculí i per al femení. Són els adjectius d'una terminació, la major part dels quals acaben en *_a* en singular.

persa	persa		agrícola	agrícola
-------	-------	--	----------	----------

També són invariables els acabats en *-e* àtona.

alegre	alegre		jove	jove
--------	--------	--	------	------

De la mateixa manera, participen d'aquesta característica gramatical els adjectius acabats en *-aç*, *-iç*, i *-oç*, que tenen, però, dues formes en plural (*-ços*, *-ces*).

feliç	feliç		audaç	audaç
feroç	feroç			

Un altre cas representatiu és el de la major part dels acabats en *-al*, *-el* i *-il*.

igual	igual		fidel	fidel
difícil	difícil			

Igualment, els acabats en *-ar* i els acabats en *-erior*, i també *millor*, *pitjor*, *major*, *menor*...

escolar	escolar		superior	superior
---------	---------	--	----------	----------

Més exemples els trobam amb les terminacions *-ant* i *-ent*, tot i que un nombre considerable dels acabats en *-ent* tenen dues terminacions (atent/atenta, violent/violenta...)

elegant	elegant		prudent	prudent
---------	---------	--	---------	---------

Per acabar, podríem esmentar els adjectius acabats en *_ble*.

amable	amable		possible	possible
--------	--------	--	----------	----------

Observacions

La majoria dels adjectius coincideixen amb el castellà tant si són d'una o de dues terminacions; cal, però considerar les divergències següents:

a) Els adjectius acabats en vocal neutra coincideixen tots amb el castellà, menys,

pobra	pobre		rude	rude
-------	-------	--	------	------

b) Tampoc no hi coincideixen:

verda	verd		trista	trist
cortesa	cortès		inerta	inert
calenta	calent		forta	fort
agresta	agrest		comuna	comú
roïna	roí		covarda	covard
grisa	gris		valenta	valent
marroquina	marroquí		dolça	dolç

8.5. La concordança entre els diversos elements de l'oració

Igual que en altres llengües romàniques, en català els plurals masculins dels noms apel·latius de persona s'apliquen a homes i dones conjuntament. Així, *els nins*, *els professors*, *els alumnes* inclouen *les nines*, *les professores* i *les alumnes*. En aquests casos és convenient que s'utilitzin altres expressions, com *els professors* i *les professores*, o bé noms col·lectius, com *el professorat*, *el personal docent*, etc. Es pot aplicar el mateix esquema a altres plurals masculins utilitzats com a genèrics per designar grups de persones: en lloc d' *els ancians* es poden fer servir fórmules com *la gent gran*, *les persones grans*, *les persones d'edat*; en lloc d' *els joves*: *la joventut* o *l'adolescència*.

Ja s'ha esmentat abans l'alta freqüència d'ús dels gentilicis masculins per designar pobles: *els porrerencs*, *els manacorins*, etc. Es podrien utilitzar altres fórmules: *els porrerencs* i *les porrerenques*, *els manacorins* i *les manacorines*, etc.

8.5.1. Concordança del substantiu amb l'adjectiu

a) Si són adjectius invariables.

Pel que fa a les regles de concordança entre els diversos elements de l'oració, s'ha d'assenyalar el mecanisme discriminatori subjacent a les formes de plural. És evident que la concordança en plural del substantiu amb l'adjectiu no planteja problemes de gènere quan es tracta d'adjectius d'una terminació (invariables) que s'apliquen indistintament a noms femenins i a noms masculins. Per exemple, a l'oració "els homes i les dones prudents", l'adjectiu s'aplica als dos substantius.

b) Si són adjectius de doble forma.

La majoria dels adjectius són de dues terminacions, és a dir, distingeixen entre el femení i el masculí, i altres tenen formes masculines i femenines diferents, ens trobam que els adjectius masculins en plural absorbeixen els substantius femenins: “els professors i les professores d’aquesta escola són molt qualificats”. En un exemple com aquest, es pot recórrer a adjectius invariables sinònims de *qualificat*, amb plurals que s’apliquen indistintament al femení i al masculí: *competents*, etc. També es pot construir la frase d’una altra manera: “els professors i les professores d’aquesta escola són persones molt qualificades”.

No obstant això, quan es tracta de participis passats, tant en funció merament adjectiva com també verbal, no sempre s’hi troben solucions senzilles. A l’oració “els ballarins i les ballarines d’Algaida van ser premiats pel jurat”, el masculí plural *premiats* absorbeix el substantiu femení. Una manera de resoldre aquest cas seria substituir la veu passiva per la veu activa: “el jurat va premiar els ballarins i les ballarines d’Algaida”.

8.5.2. Concordança en l’ús de pronoms

Però la dificultat torna a aparèixer en utilitzar pronoms que facin referència als substantius: “tots van recollir el seu premi”. Es torna a utilitzar el plural masculí, tot i que només hi hagi un ballari. Aquesta dificultat es pot resoldre si, immediatament després dels substantius, la frase no porta intercalades altres paraules i permet la utilització d’un pronom relatiu feble: “el jurat va premiar els ballarins i les ballarines d’Algaida, que van anar...”

La solució més senzilla, que evitaria automàticament tots els problemes de concordança, seria substituir “els ballarins” i “les ballarines” per una denominació col·lectiva. Però aquesta solució no sempre és factible, ja que no hi ha en tots els casos termes col·lectius vàlids. Així *dansaire*, de regust arcaïtzant, no s’ajusta bé com a sinònim de *ballari* o *ballador*.

8.6. Ús de noms, llinatges i tractaments

8.6.1. Ús asimètric

Quant a l’ús de l’article davant els noms de persona (na Carme, en Joan) cal recordar que és propi de la llengua col·loquial i que, per tant, s’ha d’evitar en àmbits formals. La mateixa recomanació es pot aplicar a la freqüent i inadmissible anteposició de l’article al llinatge de persones conegudes: “na Bonet”, “na Janer”, “en Nadal”, etc.

La normativa gramatical catalana exigeix la simetria en l’ús col·loquial de l’article que precedeix una parella de llinatges corresponents a un home i a una dona. Així, a nivell col·loquialment, cal dir: “na Mateu i en Barceló” en lloc de “na Mateu i Barceló”.

Altres mostres d’asimetria es manifesten a l’estàndard en oracions com “la senyora Maria Antònia Roig i Josep Martorell”. La designació ha de ser paral·lela: “la senyora Maria Antònia

Roig i el senyor Josep Martorell”.

Pel que fa als tractaments, tampoc no hi ha simetria entre *senyoreta* / *senyora* i *senyoret* / *senyor*. Certament, *senyoreta* és el terme de cortesia que s’aplica a una dona fadrina i que fa referència al seu estat civil enfront de l’expressió *senyora* o *senyora de*, que s’aplica a una dona casada. En canvi, *senyor* s’aplica a tots els homes, fadrins i casats.

És per això que s’ha de desterrar del llenguatge formal el tractament de *senyoreta* per a les dones no casades a causa d’aquesta asimetria respecte al de *senyoret* (aquest darrer en català té un altre sentit: és el terme de cortesia que utilitza el servei domèstic per dirigir-se al senyor de la casa i als seus fills).

Així que, de la mateixa manera que *senyor* s’aplica a qualsevol home amb independència del seu estat civil, seria lògic utilitzar *senyora* per a qualsevol dona, fos fadrina, casada, divorciada, separada o vídua. Aquest ús respon a més al sentit ampli que tenen *senyor* i *senyora* en català: tant el *Diccionari General de la Llengua Catalana* (DGLC) com el *Diccionari de la Llengua Catalana* (DLC), inclouen les accepcions següents: “terme de cortesia que s’aplica a qualsevol persona, encara que sigui de condició inferior” i “títol que, per cortesia, hom anteposa al nom, cognom o títol de qualsevol persona a qui s’adreça o de qui parla”. El fet que el DLC afegixi per a *senyora*: “dona casada (per oposició a *senyoreta*)” no impedeix que aquest s’apliqui com a terme de cortesia a les dones en general, amb independència de l’estat civil.

8.6.2. Concordança en l’ús de pronoms

Finalment, quant a les abreviatures, convendria, d’acord amb allò que s’ha esmentat, eliminar la de *senyoreta* i utilitzar *Sra.* com a abreviatura única en el tractament femení de respecte per a totes les dones, sense tenir en compte el seu estat civil.

8.6.3. Títols, carreres professions i oficis

En el segle XX es va produir una incorporació creixent de les dones al món laboral, no tan sols com a obreres, sinó també com a administratives, tant al sector privat com a l’administració pública. Van sorgir així les *les mecanògrafes* i *les secretàries*.

La feminització de noms de professions com aquestes, considerades *inferiors*, no va plantejar cap problema social. Tampoc ho va ser mantenir altres professions considerades pròpies del paper atribuït tradicionalment a la dona: *infermera* (atenció de persones malaltes), *mestra* (educació de la infància), etc.

S’ha d’abandonar la consideració que alguns oficis, professions o càrrecs són exclusivament femenins o masculins; per tant, no s’ha de mantenir el prejudici que fa suposar que la secretaria de direcció sempre l’ha d’ocupar una dona, o que solament una dona es pot encarregar de la neteja, o que sempre és un home qui fa les funcions de conserge o d’electricista.

Quan les universitats van admetre les dones (parcialment, ja que hi havia carreres que els continuaven vetades), moltes van començar a cursar estudis i a obtenir títols que les capacitaven per exercir professions que fins en aquell moment havien estat reservades als homes. En aquest sentit, quan es tracta de professions considerades *masculines* i, per tant, de més prestigi, hi ha hagut i continua havent-hi en alguns casos resistència a acceptar la forma femenina corresponent: *enginyera, metgessa, arquitecta*, etc. Es pot dir el mateix dels càrrecs de prestigi considerats *masculins*: *batllessa, senadora, ambaixadora, ministra, presidenta*, etc.

Quan va començar a haver-hi dones que exercien la medicina o l'advocacia, al principi s'hi feia referència utilitzant fórmules com “una dona metge” o “una dona advocat” o tal vegada “el metge, Sra. X”, “l'advocat, Sra. X”, o bé amb l'article en femení i el nom de la professió en masculí: “la metge, Sra. X”. Hi havia vacil·lació en la forma de designar-les, perquè tradicionalment “la metgessa” o “l'advocada”, igual que “la ministra”, “l'ambaixadora”, “la batllessa” o “la presidenta”, eren fórmules utilitzades comunament, però només fent referència a les dones dels quals exercien la professió o el càrrec corresponent.

Els diccionaris normatius i d'ús habitual (concretament el DCL i el Diccionari manual de Pompeu Fabra > DFM) ja han començat a incloure les formes femenines d'algunes professions i càrrecs: *notària, pediatra, enginyera, ministra, senadora, diputada*, etc. I també l'accepció referida a l'exercici de la professió o el càrrec en el cas d'aquelles que s'havien utilitzat per referir-se a la dona del que l'exerceix: *metgessa, advocada, jutgessa, ambaixadora, batllessa*, etc.

Els mots femenins, tot i que inicialment no designaven les dones que exercien una professió o un càrrec, sinó les esposes dels quals ho feien, revelen la tendència del català a la feminització dels noms. En efecte, la llengua tendeix espontàniament a feminitzar els noms masculins d'home per mitjà de diversos procediments:

1. El més freqüent és l'ús de la terminació *-a*, la qual s'afegeix a un nom masculí acabat en consonant: *autor / autora, conseller / consellera*, etc.
2. Substitueix la terminació *-e* del nom masculí: *ministre / ministra, arquitecte / arquitecta*, etc. o a la terminació *-o*: *monjo / monja*, etc.
3. Tot i que és menys freqüent, el nom masculí d'home a vegades també canvia o allarga la terminació per formar el nom femení corresponent: *heroi / heroïna, rei / reina, metge / metgessa, abat / abadessa*.

Però s'observa que en tots els casos la terminació del femení es caracteritza pel morfema de gènere *-a* (la terminació *-triu* en nom de dona *-actriu, institutriu, emperadriu*— n'és una excepció). Aquesta tendència arriba fins i tot a feminitzar noms apel·latius d'home acabats en *-a*: *profeta / profetessa, poeta / poetessa*.

Allò que interessa destacar aquí és que, malgrat que hi ha excepcions de noms masculins d'home que no acaben en consonant, *-e* o *-o* (*americà, secretari, individu*); de noms de gènere epicè acabats en *-a*, que s'apliquen indistintament a homes i dones (*protagonista, periodista*), i de noms femenins de dona que no acaben en *-a* (terminació *-triu*, per exemple), els catalanoparlants senten la terminació en consonant, *-e* o *-o* com a pròpia del gènere masculí i, sobretot, la terminació en *-a* com a pròpia del gènere femení.

Per tant, no hi ha res en la llengua que s'oposi a la feminització dels noms de les carreres, les professions, els càrrecs i els oficis. En efecte, la resistència no és lingüística, sinó social. Així, els noms esmentats només es feminitzen quan no són de prestigi, procediment que resulta clarament discriminatori.

Per finalitzar, es proposa una senzilla solució a la discriminació sexista en els noms de professions. Es tracta de fer ús de les denominacions d'activitats, formes genèriques que permeten fer referència al conjunt de dones i homes que s'hi dediquen. Així, en lloc d'*advocats, empresaris, jutges, metges, professors, funcionaris, mestresses de casa*... proposem *advocacia, empresariat, judicatura, medicina, docència, funció pública, feines de la llar*, etc.

Un recurs anàleg que ens permet també evitar les marques de gènere és utilitzar les denominacions de les titulacions en lloc de les formes corresponents a les persones titulades. D'aquesta manera, és preferible substituir termes com *biòleg, enginyer tècnic, metge, infermer*, etc. per *biologia, enginyeria tècnica, medicina, infermeria*, etc.

9. CAP A UNA ACTITUD NO SEXISTA NI ANDROCÈNTRICA EN L'ÚS DEL LLENGUATGE

Com ja s'ha comentat, el llenguatge és una creació de la cultura humana per representar el món. De manera que a les societats en què s'estableix una diferenciació social entre els sexes es determina també una diferenciació en l'ús del llenguatge entre homes i dones.

Existeixen distincions en la manera de parlar d'homes i dones. Això fa que elles interpretin la realitat d'una manera molt diferent a ells. En aquest sentit, el llenguatge adopta una doble funció: la de *reproductor* de la realitat i la de *transformador* de la realitat, segons el subjecte sigui home o dona.

El llenguatge com a reproductor de la realitat reflecteix les desigualtats existents a la societat, ja que segons les recents investigacions lingüístiques s'ha observat que, per exemple, a les escoles els docents dirigeixen el 60% dels seus missatges als nins i el 40% a les nines i que, vertaderament, en el llenguatge gràfic, la major part de les il·lustracions dels textos escolars mostren imatges masculines.

D'altra banda, el llenguatge compleix també la funció de transformador de la realitat, ja que per mitjà d'ell podem iniciar canvis significatius a la societat que facin minvar les diferències per aconseguir l'equitat entre homes i dones.

Fer un ús no sexista del llenguatge i adoptar l'actitud de no excloure ni discriminar ningú a les nostres comunicacions orals, escrites o gràfiques contribuirà a la transformació de la nostra societat, perquè canviarà el tipus de relacions que s'estableixen entre els éssers humans. Tot dependrà del ritme amb què s'assumeixin actituds i expressions no sexistes ni androcèntriques.

9.1. Propostes no androcèntriques en l'ús del llenguatge

Com s'ha vist, l'ús sistemàtic del masculí (en singular i en plural) per a referir-se als dos sexes no sempre aconsegueix representar-los. Per evitar l'ús androcèntric i sexista del llenguatge, el català disposa d'una gran varietat de recursos.

La llengua formal ha de tractar de ser respectuosa i alhora precisa, però també cal tenir en compte que la funció bàsica del llenguatge és la comunicació. En conseqüència, cal trobar l'equilibri entre el respecte a la gramàtica de la llengua i als principis de claredat, simplicitat i precisió, i una expressió de les idees i de la realitat més justa i equitativa.

A manera de resum, assenyalarem a continuació els principals mecanismes i estratègies lingüístiques esmentats per substituir i abandonar definitivament els termes o expressions sexistes que representin discriminació per a les dones.

9.1.1. Recursos de visibilitat

En redactar un text, s'ha d'intentar tenir en compte tots dos gèneres en totes les referències a persones indeterminades. L'estratègia de redacció més habitual consisteix en combinar els diferents recursos que permeten evitar la discriminació per raó de sexe en el llenguatge.

USAR EL FEMENÍ SEMPRE QUE ES PARLA D'UNA DONA. Sempre que parla una dona, o que parlam d'ella o amb ella, és lògic que utilitzem el femení. No és lògic dir "l'autor" o "el president" si sabem que és dona. Intentarem esbrinar si és dona o home de qui parlam per aplicar sempre el gènere que correspon.

Això es fa especialment necessari en el cas de càrrecs, oficis o professions. Els darrers diccionaris ja incorporen moltes ocupacions que abans es preveïen només en masculí o només en femení.

En la recerca d'un ofici al diccionari, ens fixarem en les abreviatures m. i f., és a dir, masculí i femení. Si ens dona una sola forma com:

artista m. i f.

Significa que és un nom invariable o comú.

Si el masculí i el femení són diferents, el diccionari posa les dues paraules:

mestre mestra m. i f.

ANOMENAR ELS DOS GÈNERES GRAMATICALS. Quan es faci referència a un grup integrat tant per homes com per dones, no hem de deixar d'usar els dos gèneres gramaticals, sense témer de cap manera ser reiteratius. Anomenar dones i homes quan cal per a la comprensió de la informació no es pot considerar una repetició, sinó anomenar les coses pel seu nom, o simplement, ser fidel a la realitat. És a dir, si per exemple, ens volem referir a un grup mixt de gent que fa feina en una empresa direm "els i les treballadores". Si al·ludim a un grup de joves que estudien podrem dir "els i les estudiantes", etc. En aquest sentit, no podem apel·lar al principi d'economia del llenguatge.

La referència a tots dos sexes es pot fer de dues maneres: amb les formes senceres i amb les formes abreujades. Per tant, en lloc de "treballadors" proposam "treballadores i treballadors" o "treballadors/ores".

L'ús de la forma sencera té l'avantatge, respecte a les formes abreujades, que no presenta la paraula femenina com a accessòria o com a afegida, sinó que totes dues formes se situen en un pla d'igualtat.

USAR BARRES. Un altre sistema per incloure explícitament tots dos gèneres dins d'un text és

fer servir formes abreujades, és a dir, ajuntar la terminació femenina a la forma masculina després d'una barra inclinada. Així trobam “el/la escriptor/a”, “els/les escriptors/ores”.

Des de finals dels anys 70, època en què s'inicia la revisió del llenguatge amb la finalitat de fer-lo menys exclouent cap a la dona, l'ús de les barres es va fer molt extensiu, sobretot a l'administració pública, als formularis, fitxes i impresos de sol·licituds. A l'actualitat, és un recurs que es considera totalment vàlid per fer visible la dona a tots els àmbits de la nostra societat, especialment en documents on hi ha problemes d'espai per fer menys llegible el text, sempre que no hi hagi opcions més adequades.

ÚS DE APOSICIONS EXPLICATIVES. De vegades, per tal d'evitar la redundància que generen els desdoblaments i les barres, es pot recórrer a aposicions explicatives, que clarifiquin que el masculí està utilitzat com a genèric, impedit així una altra interpretació.

Els supervivents, dones i homes, rebran un homenatge.

ACONSEGUIR LA CONCORDANÇA GRAMATICAL. Tenint en consideració la recomanació dels desdoblaments podria sorgir el dubte quant a la concordança gramatical de gènere entre articles, substantius i adjectius. Allò correcte és aconseguir la concordança amb el darrer article o substantiu. Per exemple, podem dir: “els i les ancianes foren visitades pels seus familiars” o “les i els ancians foren visitats pels seus familiars”.

9.1.2. Recursos d'evitació

UTILITZAR SUBSTANTIUS GENÈRICS O EPICENS. Quan les persones a les quals es fa referència en un text són indeterminades, o quan se sap que poden ser dones i homes, és convenient que, sempre que sigui factible, utilitzar formes genèriques que ens permetin evitar qualsevol marca de gènere gramatical i, per tant, qualsevol especificació de sexe: *professorat, personal sanitari, equip de direcció, la humanitat, la vellesa, la gent de lletres, l'electorat, el funcionariat*, etc.

És recomanable utilitzar a les expressions orals i escrites els noms genèrics reals, siguin aquests masculins o femenins. Es tracta d'incorporar al nostre vocabulari quotidià paraules com: *ésser humà, gent, persona, poble, electorat, professorat, infància, infantesa*, etc.

Hi ha unes altres paraules que presenten la mateixa forma per al femení i el masculí. Aquests mots són vàlids tant per a dones com per a homes, si en el context no hi ha cap altre element amb flexió de gènere. Per exemple, *una plaça de comptable, l'agent de policia*, etc.

UTILITZAR SUBSTANTIUS ABSTRACTES. Es recomana comunicar-se fent servir substantius abstractes com: *advocacia, titulació, direcció, tutoria, assessoria, llicenciatura*, etc. Per exemple, en lloc de dir: “es necessiten llicenciats en econòmiques” podem dir: “es necessita personal amb llicenciatura en econòmiques”. En lloc de dir: “abans d'accedir als nostres serveis haurà de sol·licitar una cita prèvia amb els nostres assessors empresarials” podríem dir: “abans d'accedir als nostres serveis serà atès pel departament d'assessoria empresarial”.

ÚS DE PERÍFRASI. Una altra manera d'evitar el masculí genèric és mitjançant l'ús de perífrasi. La perífrasi és l'expressió de més d'una paraula que moltes vegades pot ser expressada amb una sola. Per exemple, *personal sanitari* en lloc d'*infermeres*, el *personal docent*, en lloc dels *mestres*, *poble menorquí* en lloc de *els menorquins*, el *personal de neteja*, etc.

Amb mots com ara *persona, part, personal, equip*, i diferents complements, es poden formar expressions vàlides per a dones i homes. Així es troben expressions respectuoses i totalment vàlides com les següents: “la persona interessada”, “les persones adultes”, “les parts contractants”, “el personal directiu”, “l'equip docent”, etc.

ÚS DE DETERMINANTS SENSE MARCA DE GÈNERE O OMISSIÓ DEL DETERMINANT. Els substantius d'una sola terminació necessiten un determinant per diferenciar el gènere. Es pot evitar l'ús del masculí utilitzant determinants sense marca de gènere, com per exemple, *cada*.

*Tots els sol·licitants ompliran l'imprès.
Cada sol·licitant omplirà l'imprès.*

En alguns casos també és possible ometre l'article, amb la qual cosa aconseguim incloure sense problemes dones i homes.

*Avui matí es reuneixen els professionals del sector.
Avui matí es reuneixen professionals del sector.*

ESTRUCTURES AMB “ES”. Sovint també és possible recórrer a “es” impersonal (es decidirà...) evitant així referir-nos directament a la persona.

*Els usuaris hauran de fer efectiu el pagament.
S'haurà de fer efectiu el pagament.*

USAR DETERMINADES FORMES PERSONALS DEL VERB. Sempre i que el subjecte quedi clar i no crei confusió, es pot evitar-lo utilitzant el verb en la primera persona del plural, en la segona persona del singular i en la tercera persona del singular i del plural. Es prou efectiu en textos que recullen normes i recomanacions.

*Utilitzarem el verb
Hem de sortir en ordre.*

ÚS D'INFINITIUS O GERUNDIS. Una altra forma d'evitar el masculí genèric, consisteix en l'ús de verbs en infinitiu o gerundis d'interpretació genèrica. En lloc de:

*Si tots utilitzam els gerundis ho evitarem Utilitzant els gerundis ho evitarem
En utilitzar els infinitius ho evitarem*

COMBINAR POSSIBILITATS. És possible elaborar discursos combinant possibilitats, sense que sigui

necessari renunciar a l'estètica. És important recordar que allò fonamental a la comunicació és que es reflecteixi el que vertaderament desitjam explicar d'una determinada realitat.

9.2. Propostes no sexistes en l'ús del llenguatge

CONSIDERAR LES DONES INDEPENDENTS DELS HOMES. Si el que es tracta d'aconseguir és que tant les dones com els homes es vegin igualment representats a la societat, llavors hem de començar considerant les dones independents dels homes quant a activitat i decisions.

La dona no s'ha de presentar amb un paper secundari o subordinat, per tant, han d'evitar-se expressions com *senyora de*, que incideixen en la seva dependència de l'home.

ELIMINAR PREJUDICIS. És important tenir en compte que quan es refereix a determinades qualitats, capacitats, actituds, aptituds o valors d'una persona s'ha de fer considerant-la com a tal i no en funció del seu sexe. Per exemple, si el que es vol és destacar les qualitats d'un home en relació a la seva qualitat professional i intel·ligència, hem de fer-ho de la mateixa manera amb una dona, no com se sol fer freqüentment esmentant la seva simpatia, bellesa o elegància.

IGUALTAT DE TRACTAMENT. S'ha de fer servir el mateix tractament tant a homes com a dones. És a dir, anteposarem *senyor* i *senyora* als respectius noms i/o llinatges de les persones a les quals ens dirigim o a qui esmentam i no farem esment del seu estat civil.

EVITAR DENOMINACIONS PEJORATIVES. S'han d'evitar els duals amb diferent valor semàntic, quan el terme té un sentit pejoratiu, com passa amb l'expressió *dona pública*.

En el cas que el mot designi un càrrec o professió (sergent/a) serà l'ús el que, en la mesura que les dones ocupin llocs que tradicionalment han realitzat els homes, imposin la utilització del masculí o consolidi la forma femenina.

D'altra banda, mai no s'ha d'utilitzar el gènere femení per desqualificar i/o fer referències pejoratives cap a les dones o cap als seus valors, comportaments o actituds. Per exemple, evitarem expressions del tipus "plores com una nina".

EXPRESSIONS NO SEXISTES NI ANDROCÈNTRIQÜES PER A L'ÚS QUOTIDIÀ DEL LLINGUATGE

En lloc de	Ús correcte
L'home o els homes	Els homes i les dones La humanitat El gènere humà L'espècie humana Les persones Els éssers humans

En lloc de	Ús correcte
Home d'Estat	Estadista Els i les estadistes
Els drets dels nins	Els drets de la infància
El candidat	Els/les candidats/tes Les persones que presenten la candidatura
Els joves	Els i les joves La joventut
Els adolescents	L'adolescència
Ancians	Ancians i ancianes Persones ancianes Gent gran Vellesa
Els adults	Els adults i les adultes Persones adultes Persones d'edat adulta
Els professors	El professorat El personal docent Les professores i els professors
Els alumnes	Les i els alumnes L'alumnat
Els electors	L'electorat Els electors i electores
Els funcionaris	Els funcionaris i funcionàries El funcionariat
Els embaixadors (o els delegats)	Els embaixadors i les embaixadores (o els delegats i les delegades)

10. GLOSSARI

ANÀLISI PER GÈNERE. Estudi de les diferències de condicions, necessitats, índexs de participació, accés als recursos i desenvolupament, control d'actius, poder de presa de decisions, etc., entre homes i dones a causa dels rols que tradicionalment se'ls ha assignat a la societat.

ANDROCENTRISME. Terme que deriva del grec *andros*. Es refereix a l'home, per oposició a la dona, i amb qualitats d'honor i valentia. "Centrisme", perquè es privilegia el punt de vista de l'home, com a partida del discurs lògicocientífic que considera insignificant l'altra realitat (la de la dona).

També pot definir-se aquest terme com l'organització de la vida humana, les seves estructures econòmiques i socioculturals, a partir de la imatge de l'home, percebuda fonamentalment com a model.

COEDUCACIÓ. Pràctica que, a partir de l'escola mixta, té en compte la necessitat de superar les discriminacions per raó de sexe des de l'educació, acceptant les diferències com a punt de partida i amb l'objectiu d'aconseguir la igualtat d'oportunitats real i efectiva entre dones i homes.

DISCRIMINACIÓ DE GÈNERE. Tota distinció, exclusió o restricció que intenti fer malbé o anul·lar el reconeixement, goig o exercici de drets per part de la dona o de l'home. A causa de l'androcentrisme, la discriminació de gènere és més comuna contra les dones.

DISCRIMINACIÓ DIRECTA. Situació en la qual es tracta una persona menys favorablement per raó de sexe.

DISCRIMINACIÓ INDIRECTA. Situació en la qual una llei, un reglament, una política o una pràctica, aparentment neutrals, tenen un impacte desproporcionadament advers sobre els membres d'un o altre sexe, llevat que la diferència de tracte pugui justificar-se per factors objectius. (Directiva 76/207/CEE del Consejo, de 9 de febrer de 1976, DO L 39 de 14.2.1976).

DIVERSITAT (Enfocament socioantropològic). Conjunt de valors, actituds, perspectives culturals, creences, procedències ètniques, orientació sexual, competències, coneixement i experiències de la vida de les persones d'un determinat col·lectiu.

EQUITAT ENTRE HOMES I DONES. Imparcialitat en el tractament cap a i entre homes i dones. Tracte que es considera equivalent en termes de drets, beneficis, obligacions i oportunitats a la societat.

FEMINISME. Mot procedent del francès, establert a principis del segle XIX per designar aquells que defensaven els drets de la dona. És un concepte amb diverses accepcions, que

bàsicament al·ludeixen a l'opció i acció política per canviar la condició de subordinació i discriminació de la dona respecte l'home, com a requisit ineludible per al desenvolupament ple de les seves capacitats i l'assoliment de l'equitat entre tots dos.

GÈNERE. Conjunt de rols assignats a homes i dones en una societat que són adquirits en el procés de socialització. Són les responsabilitats, pautes, i comportaments, gusts, expectatives, temors i activitats, que la cultura assigna de manera diferenciada a homes i a dones. En altres paraules, és la manera de ser home o de ser dona en una cultura, lloc i temps determinats. No s'ha de confondre amb el concepte *sexe*, que implica la diferenciació biològica entre els éssers humans.

GÈNERE GRAMATICAL. Classe a la qual pertany un nom substantiu o un pronom pel fet de concordar-hi en forma, i generalment només una, la flexió de l'adjectiu i del pronom. En les llengües indoeuropees aquestes formes són tres en determinats adjectius i pronoms: masculina, femenina i neutra.

IGUALTAT D'OPORTUNITATS ENTRE HOMES I DONES. Absència de tota barrera sexista per a la participació econòmica, política, cultural i social. Situació en què tots els éssers humans són lliures de desenvolupar les seves capacitats personals i de prendre decisions, sense les limitacions imposades pels rols tradicionals, i en la qual es tenen en compte, valoren i potencien per igual les diferents conductes, aspiracions i necessitats d'homes i dones.

PARTICIPACIÓ EQUILIBRADA DE DONES I HOMES. Repartiment de les posicions de poder i de presa de decisions (entre el 40% i el 60% per sexe) entre dones i homes a totes les esferes de la vida, que constitueix una condició important per a la igualtat d'oportunitats entre homes i dones (Recomanació 96/694 del Consell, de 2 de desembre de 1996, DO L 319).

PERSPECTIVA DE GÈNERE. Prendre en consideració i tenir esment a les diferències entre dones i homes a qualsevol activitat o àmbit de la vida en societat.

PATRIARCAT. El terme patriarcat pot definir-se breument com aquell conjunt de pactes que posa el control de la societat en mans masculines. D'aquesta manera, el poder recau en els homes, poder que, a les nostres societats desenvolupades, passa pels nuclis relacionats amb la política i l'economia. Amb això, les dones queden excloses de tot l'àmbit de les decisions que afecten les societats on viuen. Com a estructuració de relacions genèriques, "segueix essent el poder dels pares: un sistema familiar, social i polític, al qual els homes per la força, per la pressió directa, o per mitjà de rituals, tradicions, lleis o llenguatge, costums, etiquetes, educació i la divisió del treball determinen quina part correspon jugar o no jugar a les dones i en quina mesura la dona ha de ser sempre sotmesa a l'home".

També pot definir-se com el tipus d'organització social en què els homes exerceixen l'autoritat en tots els àmbits, assegurant-se la transmissió del poder i l'herència per línia masculina.

És un sistema cultural, polític, històric i social que es fonamenta en la construcció de

desigualtats en base a les biològiques entre homes i dones establint jerarquies. En aquest ordenament, la superioritat l'assumeix el gènere masculí i la inferioritat va associada al gènere femení. Els sistemes patriarcals introdueixen el domini sobre les dones i els nins i les nines i condueixen a que aquests no solament ho acatin sinó que finalment consentin en defensar-lo o en formar-ne part com si fos inevitable i natural.

SEXE. Característiques biològiques que distingeixen el mascle de la femella.

SEXISME. Actitud per la qual es tendeix a privilegiar o sobreestimar un sexe sobre un altre. Conceptes i conductes patriarcals que mantenen en situació d'inferioritat i de subordinació el sexe femení. És present en totes les formes de la vida social i en tots els àmbits de les relacions humanes, és a dir, les formes habituals d'actuar.

Teoria que sosté la falsa idea de la inferioritat del sexe femení que ve determinada per les diferències biològiques entre homes i dones. La construcció d'un ordre simbòlic en què les dones són considerades inferiors als homes implica una sèrie de comportaments i actituds estereotipats que condueixen a la subordinació d'un sexe respecte a l'altre. Alguns investigadors del tema estableixen diferències entre masclisme i sexisme, ja que mentre el masclisme és una actitud inconscient –en el sentit que, quan a una persona amb comportaments masclistes se li explica la seva actitud, pot optar per abandonar-los- el sexisme representa una actitud conscient que propicia la dominació del sexe masculí i la subordinació del sexe femení.

SISTEMA DE GÈNERE. Conjunt d'estructures socioeconòmiques i polítiques que manté i perpetua els rols tradicionals masculí i femení, així com tot allò clàssicament atribuït a homes i a dones.

TRANSVERSALITAT. També anomenada integració de la perspectiva de gènere en les polítiques o mainstreaming. Es tracta d'integrar sistemàticament les situacions, les prioritats i les necessitats de les dones i dels homes en totes les polítiques, amb la finalitat de promoure la igualtat entre dones i homes, i de recórrer a totes les polítiques i mesures generals amb la finalitat d'aconseguir la igualtat, tenint-ne en compte els efectes en les situacions d'unes i d'altres quan s'apliquin, se supervisin i s'evaluiïn.

11. BIBLIOGRAFIA

Llibres

ÁLARIO, CARMEN Y OTRAS (1995) *La representación del femenino y el masculino en el lenguaje.* NOMBRA (Comisión Asesora sobre el Lenguaje del Instituto de la Mujer).

ÁRIAS BARREDO, A. (1995) *De feminismo, machismo y género gramatical.* Universidad de Valladolid

AYALA CASTRO, MARTA C.; GUERRERO SALAZAR, SUSANA; MEDINA GUERRA, ANTONIA M. (2002) *Manual de lenguaje administrativo no sexista.* Màlaga. Universidad de Màlaga. Asociación de Estudios Históricos de la Mujer; Ayuntamiento de Màlaga. També disponible en línia a: www.ayto-malaga.es/pls/portal30/docs/folder/mujer/manual_no_sexista.pdf.

CALERO VAQUERO, MARÍA LUISA (2003) *Lengua y discurso sexista.* Junta de Castilla y León. Consejería de Sanidad y Bienestar Social. Dirección General de la Mujer e Igualdad de Oportunidades.

CALERO FERNÁNDEZ, MARIA ANGELES (2004) *De mujeres y diccionarios: Evolución de lo femenino en la 22ª.* Edición del DRAE. Madrid. Instituto de la Mujer.

COMISIÓ INTERDEPARTAMENTAL DE LA DONA (1993) *Educación en igualdad. Recomendaciones para educar en igualdad.* Palma (Balears) Imprenta Politécnica.

ERRAZU COLÁS, MARÍA ÁNGELES (1995) *Hacia una utilización no sexista del lenguaje.* Aragón. Instituto Aragonés de la Mujer-Gobierno de Aragón.

ERRAZU COLÁS, MARÍA ÁNGELES (1995) *Recomendaciones para un uso no sexista del lenguaje.* Zaragoza: Instituto Aragonés de la Mujer. Disponible en línia en: www.portal.aragob.es/pls/portal30/docs/folder/iam/temas/lengnosex/lenguaje2.pdf

FERNÁNDEZ PONCELLA, ANNA MARÍA (2002) *Estereotipos y roles de género en el refranero popular: charlatanas, mentirosas, malvadas y peligrosas. Proveedores, maltratadotes, machos y carnudos.* Barcelona, Anthropos.

FIGES, EVA (1980) *Actitudes patriarcales: las mujeres en sociedad.* Alianza Editorial. Madrid.

GARCÍA MESEGUER, ÁLVARO (1994) *Lenguaje y discriminación sexual.* Barcelona.

GARCÍA MOUTON (1999) *Cómo hablan las mujeres.* Arco Libros. Madrid.

HERNANDEZ, CATERINA (1999) *La llengua també és femenina*. Barcelona. Comissió Obrera Nacional de Catalunya. Server de Normalització Lingüística.

També en línia:

www.conc.es/sl/lallengua.pdf

INSTITUT BALEAR DE LA DONA (2001) *Llenguatge no sexista. La comunicació: un recurs per a la igualtat*. Palma (Balears) Institut Balear de la Dona. Conselleria d'Educació i Cultura. Conselleria de Presidència i Esports.

INSTITUT BALEAR DE LA DONA (2004) *III Pla d'Actuació per a la Igualtat d'oportunitats entre homes i dones 2002-2005*. Conselleria de Presidència i Esports. Palma.

LÓPEZ GARCIA, ANGEL y RICARDO MORANT (1991) *Gramática femenina*. Madrid. Càtedra.

LOZANO DOMINGO, IRENE (1995) *Lenguaje femenino, lenguaje masculino. ¿Condiciona nuestro sexo la forma de hablar?*. Minerva Ediciones. Madrid.

LLEDÓ, EULALIA (2005) *De llengua, diferència i context*. Barcelona. Institut Català de la Dona.

LLEDÓ, EULALIA (2005) *L'espai de les dones als diccionaris: silensis y presencis*. VIC. Barcelona. EUMO.

MARCO LÓPEZ, AURORA (1996) *Estudios sobre la mujer, lengua y literatura*. Universidad de Las Palmas y de Santiago de Compostela

RINCÓN, ANA (COORD). (1998) *El lenguaje, más que palabras. Propuestas para un uso no sexista del lenguaje*. Vitoria. Emakunde.

www.emakunde.es/images/upload/lenguaje_c.pdf

SECRETARIA DE POLITICA LINGÜÍSTICA. INSTITUT CATALÀ DE LA DONA (2005) *Marcar les diferències: la representació de dones i homes a la llengua*. Barcelona Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència.

SIMÓN RODRÍGUEZ, M. ELENA (1999) *Democràcia vital: Mujeres y hombres hacia la plena ciudadanía*. Madrid. Narcea.

SUARDIAZ, DELIA ESTHER (2002) *El sexismo en la lengua española*. Zaragoza. Pórtico.

UNESCO. Recomanacions per a l'ús no sexista del llenguatge.

Catala: www.unescocat.org/ct/docs/llenguatgenosexista.pdf

Castellà: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001149/114950So.pdf>

VARGAS, ANA (1998) *Lo femenino y lo masculino en el Diccionario de la Lengua de la Real Academia Española*. Madrid. Instituto de la Mujer

VIOLI, PATRIZIA (1991) *El infinitivo singular*. Madrid. Càtedra.

Altres pàgines web

- INSTITUT DE LA DONA
<http://ibdona.caib.es>
- RECOMENDACIONES PARA LA REDACCIÓN DE UN DISCURSO ACADÉMICO LIBRE DE SEXISMO Y DE ANDROCENTRISMO - EULÀLIA LLEDÓ CUNILL
<http://www.sprachenzentrum.fu-berlin.de/adiou/recomen/indice.html>
- COMISSIONS OBRERES. CONFEDERACIÓ SINDICAL DE LES ILLES BALEARS
<http://www.ccoo.illes.balears.net/webdona/catala/cguia.html>

Terminologia

- TERMCAT
<http://www.termcat.es>
- Associació Catalana de Terminologia
<http://www.acaterm.org/>

Llibres d'estil

- Llibre d'estil de la UPF
<http://www.upf.es/grec/gl/libestil>

Altres eines lingüístiques de referència

- <http://cultura.gencat.net/llengcat>
- <http://www.llengcat.com>

Algunes normatives i disposicions referents a l'ús no sexista del llenguatge

- RESOLUCIÓ 14.1 Aprovada per la Conferència General de la UNESCO, a la seva 24^a reunió, apartat 1) del paràgraf 2), 1987.
- RESOLUCIÓ 109 Aprovada per la Conferència General de la UNESCO, a la seva 25^a reunió, paràgraf 3, 1989.
- RECOMANACIÓ aprovada pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa el 21 de febrer de 1990.



- 4º PROGRAMA D'ACCIÓ COMUNITÀRIA per a la Igualtat d'Oportunitats entre Homes i Dones (1996-2000).
- ORDRE de 22 de Març de 1995 del Ministeri d'Educació i Ciència, per la qual s'adequa la denominació dels títols acadèmics oficials a la condició masculina o femenina de qui els obtengui.
- INSTITUT BALEAR DE LA DONA (2004) III Pla d'Igualtat d'Oportunitats entre Homes i Dones, 2002-2005. Conselleria de Presidència i Esport.
- Projecte de Llei per a la dona. Govern de les Illes Balears.